

ZA VEČ DEMOKRACIJE IN MANJ (OB)LASTI

Ivan Svetlik

Objavljeno v [Sobotni prilogi Dela](#), 20.11.2021

Predsednik države je nedavno objavil datum rednih državnozbornih volitev. Najbrž zato, da bi pomiril politične strasti in da bi dal nekaj upanja opoziciji ter naraščajoči množici državljanov, ki zahtevajo predčasne volitve. Seveda se bodo politične strasti šele sedaj prav razplamtele. Glavno vprašanje za volivce pa je ali se bo nova koalicija sposobna bolje spoprijeti z zdravstveno krizo, ali bo ljudem zagotovila boljše življenje in manj dolga, predvsem pa ali se bo vrnila na demokratično pot in dvignila demokratične standarde. Prvi kazalnik tega bo udeležba na volitvah.

Politične stranke verjamejo, da je mogoče ljudi privabiti na volišča z oblikovanjem vsečnih volilnih programov, v katerih se zavzemajo za izboljšanje položaja posameznih družbenih skupin ter z njihovo promocijo v javnosti med predvolilno kampanjo. Dobri volilni programi so dejansko nujni, vendar delujejo bolj kot sredstvo premeščanja volivcev od ene stranke k drugi. Pa še tu je močnejše od volilnega programa morebitno nezadovoljstvo volivcev z obstoječo ali kako prejšnjo koalicijo. To se je izkazalo po prvi in drugi Janševi vladi in najbrž se bo tudi po sedanjih.

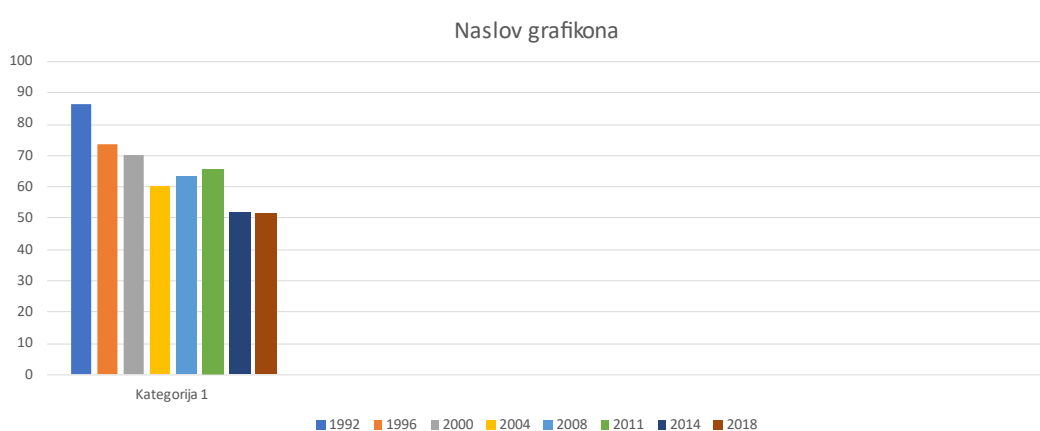
Večje mobilizacije sicer neaktivnih volivcev si zgolj z volilnimi programi stranke ne morejo obetati, četudi so morda programi odlični. Skozi zadnja tri desetletja se je namreč oblikovala struktura političnega prostora, ki jo določajo razmerja med političnimi strankami in njihovo politično vedenje, predvsem pa njihov odnos do volivcev. Brez spremembe te strukture, brez sistemskih sprememb bo večjo mobilizacijo volivcev težko doseči. Ena ključnih sestavin političnega prostora pa je prav obstoječi volilni sistem poslancev v Državni zbor.

Stranke sicer občasno potarnajo nad nizkim zaupanjem v politiko in pred volitvami tudi nad nizko volilno udeležbo, a nič ne kaže, da bi bile pripravljene ti dve vprašanji resno nasloviti. Vprašanje, ki bi si ga morale zastaviti je ali je njihovo politično ravnanje še skladno z načelom da ima v parlamentarni demokraciji oblast ljudstvo in da je ta oblast nanje oziroma na njihove poslance le začasno prenesena. Zdi pa se, da je to razumevanje postavljeno na glavo, namreč da so stranke in njihovi poslanci začeli ravnati z dodeljenimi mandati kot s svojo lastnino, ki jo v političnem boju branijo ena pred drugo in da jo na koncu branijo tudi pred ljudstvom. Poglejmo to nekoliko od bliže.

Padajoča volilna udeležba in nezaupanje v politiko

Kot kaže graf, je udeležba na državnozbornih volitvah od prvih v samostojni Sloveniji leta 1992 vztrajno padala. Osamosvojitvena politična evforija ni zdržala niti do naslednjih volitev leta 1996, kar je bilo pričakovati. Vendar se je padajoči trend nadaljeval z rahlima nihajema navzgor leta 2008 in 2011, to je po prvi in drugi Janševi vladi ter ob pojavu 'novih obrazov' oziroma strank – Zares ter Pozitivna Slovenija. Kasneje niti novi obrazi in nove stranke niso zaustavili padanja volilne udeležbe. Povedano drugače: na prvih državnozbornih volitvah je bilo razmerje med neaktivnimi in aktivnimi volivci 1 : 6,5, v letu 2008 je padlo na 1 : 1,7, na zadnjih volitvah leta 2018 pa je bilo že skoraj 1 : 1. Komaj polovična volilna udeležba na državnozbornih volitvah je med najnižjimi v Evropi in daleč pod udeležbo v starih demokracijah, kot so Avstrija, Nemčija in Norveška, kjer se giblje okrog 80 %. Kaže, da je z našo demokracijo nekaj narobe.

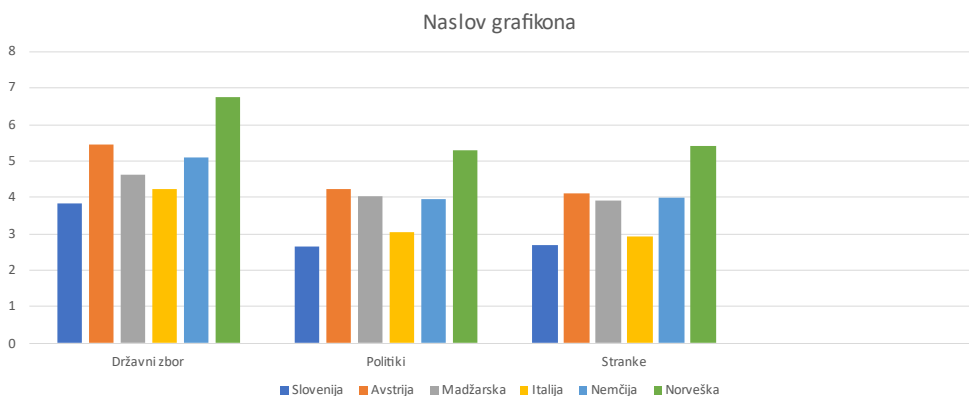
Padajoča volilna udeležba - DVK

DVK – Državna volilna komisija; vir: <https://www.sta.si/2520667/volilna-udelezba-na-parlamentarnih-volitvah-pada>

Podobno neugodno sliko vidimo na drugem grafu, ki prikazuje zaupanje v politiko. To z leti pada podobno kot volilna udeležba in je manjše kot v katerikoli sosednji državi vključno z Italijo in Madžarsko, da ne omenjamo Avstrije, Nemčije in Norveške. Najmanjše je prav v politike, pa tudi stranke in Državni zbor niso dosti na boljšem.

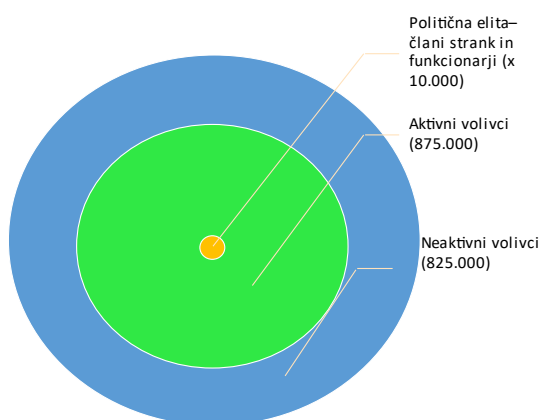
Zaupanje v politiko – povprečje od 1-10 (ESS, 2018)

ESS – European social survey; vir: N.Toš, ur. (2020) Vrednote v prehodu XIII, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

Ponazorimo padajočo volilno udeležbo v povezavi z nezaupanjem v politiko še z naslednjo sliko.

Trije krogi politike 2018

Vir: <https://www.iusinfo.si/medijsko-sredisce/dnevne-novice/284013>

Slika ponazarja stanje iz leta 2018. V središču je politična elita, ki šteje kakih deset tisoč članov. To so člani parlamenta in vlade, njihovi funkcionarji in funkcionarji političnih strank, drugi državni in občinski funkcionarji vključno z župani. V vmesnem zelenem kolobarju so aktivni volivci. Z njimi politična elita bolj ali manj uspešno vzdržuje stike. Niso zahtevni, saj so zvesti člani strank ali pa svoj politični angažma vežejo predvsem na volitve, ko izbrani stranki oddajo svoj glas. V zunanem modrem kolobarju pa so neaktivni volivci. So heterogeni in so tu pristali, ker jih politika ne zanima, ker so nad njo razočarani ali ker menijo, da politika ni zmožna uresničiti njihovih pričakovanj na pričakovan način.

Še pomembnejši od trenutne slike je razvojni trend, ki si ga lahko predstavljamo v povezavi z grafom o padajoči volilni udeležbi. Ta pokaže, da se zeleni kolobar oži, modri pa povečuje. To pomeni, da je vse več volivcev neaktivnih in da politična elita zgublja stik z ljudstvom, ki bi sicer moralo biti v demokraciji nosilec oblasti. Kaj se v resnici dogaja?

Politična elita se je ob osamosvojitvi rekrutirala deloma iz političnih organizacij prejšnjega sistema in deloma iz civilno družbenih gibanj, ki so bila glavni dejavnik osamosvojitve in menjave političnega in gospodarskega sistema vključno oblikovanje novih družbenih institucij. Oba projekta je uresničila ob veliki podpori ljudstva, kar se je kazalo tudi v razmeroma veliki volilni udeležbi do leta 2000. Ne gre pozabiti, da je v tem času pomembno mobilizacijsko moč imelo tudi vključevanje v EU.

Po vključitvi v EU in euro območje se je politika začela ukvarjati predvsem s privatizacijo oziroma z delitvijo plena. Pri tem je večino ljudi načrtno izločila, saj naj bi svoje že dobili s certifikati. Soočila se je tudi s posledicami krize, h kateri je poprej sama izdatno prispevala. Pri tem ni imela ljudem veliko ponuditi razen zaščite pred najhujšimi posledicami. Zmanjkalo ji je mobilizacijskih tem oziroma ciljev.

Politična elita skoncentrirana okrog strank se je ukvarjala z utrjevanjem svojega položaja in s profesionalizacijo. Značilen primer obrambne države in zapiranja strank je bila ukinitve prednostnega glasu pri volitvah v Državni zbor, ki je dotlej marsikomu odnesel poslansko mesto. Razumevanje profesionalizacije pa je vseskozi vprašljivo. Stranke se vedejo kot lastnice političnega prostora, ki so ga osvojile oziroma kot lastnice osvojenih mandatov. Dober primer tega je 'trgovanje' z mandati in prehajanje poslancev med poslanskimi skupinami. Obenem pa neuspešno opravljajo eno svojih ključnih profesionalnih nalog, to je vzdrževanje stika z volivci in njihova mobilizacija, kar se kaže tudi v padanju volilne udeležbe. Tako je sestava parlamenta bolj rezultat 'poslovnih modelov' strank, kot rezultat volje ljudstva.

Na drugi strani med volilne upravičence vstopajo nove in vse bolj izobražene generacije. Njihov družbeni prostor je neoliberalno strukturiran. Razen izobrazbe si morajo ključne dobrine zagotavljati same. Predvsem so to delo, ki je večinoma prekarno, ter stanovanja. Občutek imajo, da vladajoča politika državnih in javnih služb ne uporablja za reševanje njihovih problemov. V delitev preostalega družbenega premoženja niso vključene. Medsebojno tekmovanje in ideološki boji med strankami, ki so bolj usmerjeni v preteklost, kot v prihodnost jih ne zanimajo. Strankarska politika jim postaja vse bolj tuja. S tega stališča se jim kot informiranim in izobraženim državljanom sodelovanje na volitvah, kjer lahko izbirajo le med zanje bolj ali manj enakimi strankami, zdi nesmiselno.

Vztrajno se torej širi zunanji kolobar neaktivnih volivcev. Zanje ne bi mogli trditi, da so apolitični, kot bi si nekateri predstavniki politične elite morda celo želeli. V tem prepričanju se z njimi tudi ne

ukvarjajo. V resnici pa se med sabo povezujejo preko družbenih omrežij in se vključujejo v civilno družbene organizacije. Lahko bi rekli, da gradijo vzporedno politično strukturo, ki je usmerjena v reševanje njihovih najbolj akutnih življenjskih problemov. Kjer je mogoče, se poslužujejo uradnih kanalov političnega vplivanja, kot so peticije in referendumi. Kjer to ni mogoče, jim ostane protest na ulici.

Čas za alarm

Navedeni podatki in razvojni trend bi med politično elito morali sprožiti alarm. Zakaj teh vprašanj ne naslovi je težko reči. Ali ne ve kako si povrniti zaupanje in privabiti državljane na volišča ali pa se ji zdi kratkoročna cena za to previsoka. Če bi namreč stranke in politični organi dosledno izpeljali odgovornost za dejanja svojih članov skladno s standardi integritete, če bi stranke omogočile večji vpliv volivcev in civilno družbenim organizacijam na volitvah, bi marsikateri poslanec, minister ali visoki strankarski funkcionar moral zapustiti svoje mesto in ne bi mogel več računati nanj. Bati se je, da se je politika ujela v negativno spiralo svojega razkroja, ne da bi jo bila pripravljena prekiniti.

Vedno večje obrobje neaktivnih volivcev vodi v smeri naraščajoče nelegitimnosti odločitev uradne politike. Odločitve parlament lahko sprejema tudi z minimalno večino. Toda pri le polovični volilni udeležbi z neznatno prednostjo vladajoče koalicije za njenimi odločitvami stoji komaj dobra četrtnina volivcev. Za vse ostale so odločitve lahko vprašljive, nelegitimne. Še posebej takrat, ko zahtevajo od državljanov določene žrtve in odpovedovanja. Ne verjamejo jim. Zato jih ne sprejemajo, temveč iščejo načine kako se jim izogniti, marsikdaj celo v svojo škodo. Za uveljavljanje takih odločitev je potrebno vse več prisile. Uporaba sile pa sproži kontra-silo, odpor. Izigravanje izpolnjevanja PCT pogojev in Stevanovičevi sredini protesti so dober primer tega.

Uradna politika negoduje nad civilno družbenimi gibanji in organizacijami češ, da so anarhični, neodgovorni in proti sistemski. Odreka jim celo javno podporo z izgovorom, da se gredo alternativno politiko namesto, da bi podprli uradno. Dejansko je civilna družba organizirana na svoj mrežni način z veliko mobilizacijsko močjo, kot je pokazal referendum o vodi. Odgovorna pa je natanko toliko kot ima družbene moči. Če bi ji bila dana možnost odločanja po uradnih poteh bi za svoje odločitve nedvomno prevzela tudi odgovornost.

Razkol med strankarsko politiko in organiziranimi neaktivnimi volivci se zdi globok. Uradna politika se najbrž zaveda, da bi lahko bistveno povečala legitimnost svojih odločitev, če bi ji uspelo na volitve pripeljati več volivcev. Neaktivni volivci pa nočejo sodelovati na način, kot ga pričakuje uradna politika – zgolj s formalnim glasovanjem za eno od strank. Oni lahko izberejo in delujejo naprej na svoj subverziven način. Zato je odgovornost uradne politike, da se odpre, da išče nove načine nagovarjanja in vključevanja neaktivnih volivcev. To pa zahteva odmik od modela 'business as usual', zahteva sistemske spremembe.

Ključna sistemska sprememba je nov volilni sistem

Sistemske spremembe je treba iskati v smeri povrnitve zaupanja v politiko in v smeri pritegnitve neaktivnih volivcev v volilno odločanje. Potrebno bo veliko naporov, da bi se postopno približali temu cilju. Politika mora zaostri in dosledno uporabljati standarde integritete. Opustiti je treba politično kadrovanje in ga nadomestiti s presojo strokovnih referenc kandidatov za ključna mesta v državni in javni upravi ter v javnih podjetjih. Zaostri je treba protikorupcijske standarde in pospešiti njihovo implementacijo. Dosledno je treba spoštovati ločitev vej oblasti in brez izigravanja izvajati sklepe vsake izmed njih. Posebne pozornosti pa bi moral biti deležen Zakon o volitvah poslancev v Državni zbor.

Obstoječi zakon, ki je bil sprejet kot začasni, po tridesetih letih še vedno velja. Njegova glavna sprememba v vmesnem času je bila zmanjšanje vpliva volivcev z ukinitvijo preferenčnega glasu. V precejšnji meri bi mu lahko pripisali odvrčanje vse bolj informiranih in izobraženih volivcev od udeležbe na volitvah. Ljudem se zdi podcenjujoče, da jim stranke ne zaupajo izbire konkretnih oseb na njihovih listah. Zato jim vračajo z nezaupanjem in na volitve raje ne gredo. Ljudje razumejo kot kratenje svobodne izbire to, da nimajo realnih možnosti sami kandidirati svojih kandidatov za Državni zbor. Monopol strank pri kandidiranju poslancev dojemajo kot anahronizem sicer odprte družbe, ki na vseh področjih propagira tekmovanje. Ljudje ne razumejo zakaj številni volilni okraji še nikoli niso imeli svojega poslanca, nekateri pa jih imajo redno po več. Demokracija ima namreč tudi svojo regionalno razsežnost v smislu izenačevanja možnosti med regijami. Ljudje ne morejo sprejeti, da poslanci izdajo njihovo zaupanje s prestopanjem v druge stranke in z glasovanjem proti odločitvam, za katere so se zavzemali v predvolilni kampanji, pa jih zato nihče ne more klicati na odgovornost. Ljudje ne razumejo zakaj pri vseh novih tehnologijah še vedno ne morejo na volitvah glasovati elektronsko na daljavo. Kako naj zaupajo v tak sistem?

Nacionalni svet za demokratično prenavo volilnega sistema je pripravil predlog volilnega zakona, ki bi navedene slabosti odpravil. Dal bi možnost kandidiranja državljanom mimo strank ob podpori državljanov, uvedel bi absolutni prednostni glas tako, da bi volivci izbirali osebe na volilnih listah in ne le strank, zaostri bi odgovornost poslancev vključno z možnostjo odpoklica in jim prepovedal prehajanje med strankami, zagotovil bi, da bi vsak volilni okraj dobil vsaj enega poslanca, omogočil bi uvedbo elektronskega glasovanja na daljavo itd. Toda politične stranke, ne prvič, že pošiljajo odklonilna mnenja, češ da njihovi poslanci takega zakona ne bodo podprli. Dajejo torej prednost ohranjanju svojih stolčkov pred interesom ljudstva, ki naj bi imelo oblast. Oblast razumejo kot svojo last.

Prihodnje volitve bodo pomemben test demokracije. Deset odstotno povečanje volilne udeležbe bo zagotovil Janša s svojo arogantno avtokratsko politiko. Nadaljnjih deset do petnajst odstotkov pa bi morale zagotoviti zlasti opozicijske stranke s tem, da bi oblikovale skupno programsko platformo v kateri bi zagotovile tudi spremembo volilnega sistema takoj po volitvah in s tem, da bi zagotovile uresničitev drugih ključnih zahtev civilne družbe. Ta pa bi mobilizirala volivce, ki bi jih podprli na volitvah. Če mislijo, da lahko 75 % volilno udeležbo dosežejo tudi drugače, tudi prav. Počakajmo na volitve.